

ЖАЛКО-ТИТАРЕНКО
Валентин Порфирівич –
доктор медичних наук, старший
науковий співробітник Інституту
епідеміології та інфекційних
хвороб ім. Л.В. Громашевського
НАМН України

ЖИТТЄПИС УКРАЇНСЬКОЇ МІКРОБІОЛОГІЇ

Пам'яті академіка В.Г. Дроботька

Статтю присвячено пам'яті академіка Віктора Григоровича Дроботька – відомого українського мікробіолога та епідеміолога, директора Інституту мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного НАН України (1944–1962), талановитого вченого, педагога, організатора науки, активного громадського діяча. У видавництві «Наукова думка» у 2018 р. вийшла друком книга О.Г. Коваленка та С.В. Афонської (Дроботько) «Відданість науковій істині», в якій найбільш повно описано життя та наукові здобутки В.Г. Дроботька, висвітлено його творчий потенціал та особистісні риси, наведено бібліографію, деякі архівні матеріали, а також уперше опубліковано щоденник ученого.

Приводом для написання цієї статті стала нещодавно випущена видавництвом «Наукова думка» книга про життєвий і творчий шлях академіка Віктора Григоровича Дроботька. Її авторами є доктор біологічних наук, професор, відомий вірусолог Олексій Григорович Коваленко, односелець В.Г. Дроботька, та кандидат біологічних наук, мікробіолог, донька вченого Світлана Вікторівна Афонська (Дроботько).

Так склалася доля, що у постаті цього видатного ученого-мікробіолога, ім'я якого добре відоме у світі, багаторічного директора однієї з провідних академічних установ біологічного профілю – Інституту мікробіології і вірусології ім. Д.К. Заболотного НАН України, ніби віддзеркалився складний шлях розвитку української мікробіології в умовах буремних подій першої половини ХХ ст. – часів, коли високоморальній, принциповій людині важко було одночасно залишитися і живою, і чесною перед собою.

Академік В.Г. Дроботько – вчений з дуже широким діапазоном наукових інтересів. Він був одним із піонерів вивчення бактеріофагів в Україні, першим у світі з'ясував етіологію невідомого тоді захворювання коней, названого згодом стахіботріотоксикозом, започаткувавши цим новий напрям у мікробіології – мікотоксикологію. Багато зробив він і для розвитку хіміотерапії інфекційних хвороб.

Віктор Григорович Дроботько
(24.11.1885–10.09.1966)

Перу цього знаного українського вченого належать понад 160 наукових праць, серед яких 7 монографій, присвячених питанням медичної, сільськогосподарської та промислової мікробіології, отриманню антибіотиків з рослин. Особливо велику увагу Віктор Григорович Дроботько приділяв вивченню антибіотичних речовин рослинного походження — фітонцидів, серед яких виявив кілька нових антибіотиків: іманін, новоіманін, аренарин тощо. Він розробив нові «сольові» культуральні середовища, бактеріальний фільтр для вилучення мікроорганізмів, камеру для спостереження за розвитком мікробів, метод негативного контрастування капсульних форм бактерій, якими користуються й досі. Крім того, В.Г. Дроботько запропонував нові ефективні способи лікування дизентерії, стафілококових та інших бактеріальних інфекцій, застосовуючи відповідні види бактеріофагів, деяких сульфамідних препаратів та рослинних антибіотиків.

Однак повернімося до згаданої вище книги. З першої ж сторінки вона дивує своєю неординарністю, оскільки починається не з прозаїчних наукових сентенцій, а з вірша, який — хоча б його першу строфу — не можу не процитувати тут:

*Тече пісок, як вічність, поміж пальців —
пливуть хвилини нашого буття...
Ще на землі, а вже космічні п'яльці
Волочать нас на край — до забуття.*

Проте, забігаючи наперед, мушу зауважити, що ця, на перший погляд біографічна, книга насичена глибокою науковою і аналітичною думкою і може претендувати на статус фундаментального дослідження з розвитку сучасної мікробіологічної науки, охоплюючи в огляді майже два століття її історії. Такий наочний взаємозв'язок життя і наукової діяльності видатного вченого зі становленням і розвитком напряму, яким він займався, зумовлений тим, що академік В.Г. Дроботько завжди перебував на вістрі сучасної йому наукової думки.

Втім, цінність цієї книги має ще один аспект, який проявляється вже на початку першо-

го розділу «Дитячі та юнацькі роки». Цитую: «У мальовничому куточку Чернігівщини, де в'юнкий Удай робить крутий вигін навколо Лисої гори і розкриває свої обійми водам менш повноводної річки Лисогір, серед солов'їних гаїв, духмяних лук і очеретяних заплавл причаїлося, немов очікуючи кращих часів, старовинне село Дігтярі з маєтком Галаганів та кількома сотнями біленьких хат». Не треба нічого пояснювати, не треба нічого аналізувати, бо все і так ясно. Автори книги віддано люблять Україну, і саме таким глибоким почуттям до рідної землі була просякнута й душа Віктора Григоровича Дроботька.

Однак і це ще не все. У книзі перед читачем розгортається історична панорама становлення селища Дігтярі. Автори, розуміючи, що народження таланту це не випадковість і будь-який дар може легко згубити невідповідне оточення, адже визнаних геніїв завжди менше, ніж народжених, цілком слушно згадують про те, що Дігтярі разом з іншими хуторами і селами Петро I свого часу подарував козачому чигиринському, а потім прилуцькому, полковнику Гнату Галагану. Це була царська плата за його зраду Мазепи. Нечисленні нащадки Гната Галагана в наступному ХІХ ст. отримали дворянське звання, а передостанній з роду Гала-

В.Г. Дроботько в робочому кабінеті завідувача відділу патогенних мікроорганізмів Інституту мікробіології і епідеміології АН УРСР. Київ, 1952 р.

ганів — Григорій Павлович — ще й графський титул, побудували в Дігтярях палац і значною мірою сприяли зростанню культури на селі. В Дігтярях навіть гостював Тарас Шевченко. Він залишив спогад про кріпака, який концертував перед шляхетними гостями, але не мав права тішитися аплодисментами і визнанням свого таланту, оскільки у свідомості господаря був лише лакеєм. На цьому суперечливому тлі в сім'ї сільського фельдшера та інструкторки ткацьких майстерень, як сьогодні можна було б сказати — «в інтелігентній родині», народився майбутній академік В.Г. Дроботько.

Історичні події на зламі XIX ст. і доля сім'ї Галаганів переплітаються з долею хлопчика, потім гімназиста, а згодом студента медичного факультету Київського університету Святого Володимира Віктора Григоровича Дроботька. Змальовуючи послідовний хід історії і перипетії буття, автори твору додають нових штрихів до нашого нинішнього розуміння внеску українського дворянства і представників буржуазії в розвиток тодішньої науки, акцентуючи на ролі особистості в цьому процесі. Разом з тим, вони показують недоречність і шкідливість втручання держави та соціуму у послідовний природний поступ наукової думки.

У формуванні В.Г. Дроботька як ученого і дослідника велику роль відіграла його трирічна медична практика як земського лікаря. Пер-

шу ж свою наукову роботу він виконав під керівництвом видатного вченого-мікробіолога, знаного хірурга, завідувача кафедри хірургічної патології і терапії Київського університету Олександра Дмитровича Павловського, особистість якого значною мірою вплинула на захоплення В.Г. Дроботька наукою.

Автори книги приділяють значну увагу роботі Віктора Григоровича у Київському санітарно-бактеріологічному інституті і його співпраці з видатними науковцями тих часів — І.В. Свинсоном, Б.І. Клейном, В.Г. Яцимирською-Кронтовською, С.С. Дяченком, С.Н. Ручковським, М.П. Нецадименком. У книзі також докладно описано і проаналізовано хід наукової думки В.Г. Дроботька під час його досліджень з розшифрування актуальної тоді інфекції — склеромної хвороби та розроблення ним методів лабораторної діагностики.

Найголовнішою перевагою викладу матеріалу в цій книзі, на мою думку, є не просто бібліографічність, а зіставлення всіх описаних у ній наукових подій зі станом тодішньої, а також і сучасної мікробіології. Особливо це стосується таких розділів монографії, як «Склерома чи риносклерома», «Капсульні чи безкапсульні бактерії», які можна віднести до безперечних успіхів авторів. Саме такий підхід робить книгу цікавою і повчальною.

У книзі досить детально описано роботу В.Г. Дроботька в Інституті мікробіології АН УРСР. Як і в попередніх розділах, автори вдаються до історії, точніше — до початкової історії створення і розвитку цього провідного наукового закладу. Вони не оминають увагою жодного прізвища, долі жодного науковця, причетного до стрімкого розвитку цього славетного Інституту. Розповідають вони й про Данила Кириловича Заболотного, передчасна смерть якого й досі викликає певні запитання. Так само, як і при описі досліджень В.Г. Дроботька, проведених у Київському санітарно-бактеріологічному інституті, в цьому розділі автори досить повно і всебічно висвітлюють процес розвитку наукової думки і поглиблення фахових знань в Інституті мікробіології. У главах «Тиф чи паратиф», «Черевнотифозна па-

личка», «Дизентерія» можна знайти історико-епідеміологічні нариси про ці інфекції починаючи з 400 р. до н.е. і до сучасних підходів у лікуванні цих важких хвороб та вивчення їх збудників.

Так само у розділі, який стосується палички Коха і туберкульозу, автори описують розвиток світової наукової думки від робіт самого Роберта Коха і завершуючи дослідженнями В.Г. Дроботька і Н.П. Корнюшенко, зокрема щодо стимулювальної дії азолових похідних на розмноження туберкульозної палички. У цій главі наведено аналіз проблеми боротьби з сухотами і описано можливості конструювання антибіотичних речовин за допомогою модифікації хімічної структури азолових і деяких інших сполук. Подано також цікаві і перспективні міркування авторів щодо цієї найактуальнішої медичної проблеми.

У розділах «Поліморфізм і мінливість бактерій» та «Дослідження бактеріофагів» розповідається про історію ідей і наукових підходів стосовно самого відкриття вірусів та дослідження інформаційної функції вірусної ДНК протягом 50 років від початку ХХ ст. до його середини. Наведені авторами дані переконливо свідчать, як близько, а головне — пріоритетно підходили українські вчені до вирішення проблем світової біологічної науки. Але мовно-соціальні бар'єри, штучно створені радянською владою для науковців, крок за кроком відсторонювали тодішню наукову думку в СРСР від прогресу світової науки.

Втім, навіть ці перепони не завадили науковцям Інституту мікробіології блискуче вирішити проблему захворювання коней на стахіботріотоксикоз, визначити збудника інфекції, дослідити патогенез і заснувати новий науковий напрям у біологічній науці та медицині — мікотоксикологію. Книга написана так цікаво і захопливо, що цілком здатна стимулювати подальші роботи з цього напрямку, в тому числі і в такий суперечливий галузі, як умовно патогенні збудники. Відповідні матеріали мені навіть важко коментувати через їхню змістовність та глибину викладу — їх краще читати в оригіналі.

Академік В.Г. Дроботько. Таким він запам'ятовується багатьом, хто знав його: за роботою, в задумі, з незмінною цигаркою, яка догорає... як і його життя. 1961 р.

У книзі представлено також історію Інституту мікробіології в період евакуації під час Другої світової війни. Є посилання на функціонування установи під головуванням шанованого мною Олексія Степановича Коротича, якого я особисто знав і дуже довіряв його науковому та аналітичному генію. За усними свідченнями очевидців, під час окупації столиці України співробітники Київського санітарно-бактеріологічного інституту навіть вдавалися до диверсій — штучного зараження німецьких офіцерів черевним тифом. Можливо також, що в період окупації в Києві функціонували обидва інститути: Київський санітарно-бактеріологічний інститут та Інститут мікробіології. Ці питання насправді потребують додаткових досліджень, але цілком певно можна стверджувати, що німці підтримували київських науковців, видавали їм хлібні картки і талони на одноразовий обід, чому я особисто був свідком.

У розділі, присвяченому антибіотикам, автори наводять дуже цінний матеріал щодо роздумів В.Г. Дроботька про походження і роль антибіотиків у дикій природі. Наведені авторами дані не втратили свого значення і сьогодні.

Про розвиток наукової думки в найжахливіший період історії біології в СРСР — часи

панування лисенківщини — йдеться у розділі книги під назвою «Концептуальні й теоретичні аспекти досліджень В.Г. Дроботька». Автори переконливо показали ту величезну шкоду, яку Т.Д. Лисенко разом зі своїми поплічниками завдав вітчизняній науці. Оскільки цей аферист від науки був просто неоламаркістом, наведені авторами дослідження й окремі зауваження В.Г. Дроботька залишаються актуальними і зараз, оскільки науково виважене розуміння походження антибіотикорезистентності не втрачає значущості і в сучасній медицині.

Автори книги наводять дані про те, як близько, майже впритул, стояв В.Г. Дроботько і весь очолюваний ним Інститут мікробіології до епохальних відкриттів другої половини ХХ ст., втілених Франсуа Жакобом, Жаком Моно і Андре Львовим у так званій центральній догмі молекулярної біології.

У цьому короткому, конспективному нарисі про Віктора Григоровича Дроботька і книгу, присвячену його життю та науковій діяльності, я наважився послатися на окремі місця з цього видання, які здалися мені найбільш вражаючими. Але і вся книга справляє глибоке враження, подаючи ґрунтовний аналіз розвитку мікробіології у ХХ ст., що свідчить про неабиякий науковий і літературний хист її авторів. Загалом вона може слугувати взірцем того, як потрібно подавати інформацію і аналізувати наукові тенденції, щоб виклад був доступним і разом з тим науково досконалим. Принаймні автор цих рядків, як засновник теорії предестинантних систем і епідинаміки, після ознайомлення з монографією О.Г. Коваленка і С.В. Афонської (Дроботько) «Відданість науковій істині» щиро вдячний її творцям за предметний урок і вітаю їх з напрочуд вдалою науковою розробкою.